

RAFAŁ RYBACKI*

Poznań

SPOŁECZNE SKUTKI BEZROBOCIA STRUKTURALNEGO *SENSU STRICTO* – PRÓBA SYNTEZY

Słowa kluczowe: bezrobocie, wykluczenie społeczne, kapitał ludzki, kapitał społeczny

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wybrane aspekty społeczne bezrobocia. Celem opracowania jest zbadanie współzależności występujących pomiędzy istnieniem bezrobocia strukturalnego *sensu stricto* a jego skutkami społecznymi. Struktura artykułu została podporządkowana osiągnięciu tego celu.

W punkcie pierwszym przybliżono pojęcia związane z rynkiem pracy. Następnie zaprezentowano podział bezrobocia według jego typów, uwypuklając rolę bezrobocia strukturalnego. Pozwoliło to na analizę wybranego aspektu gospodarczego bezrobocia – roli zasiłków dla bezrobotnych. Ostatnia część opracowania zawiera analizę społecznych skutków bezrobocia strukturalnego, gdzie w oparciu o badania literaturowe wskazano ich wieloaspektową, przyczynowo-skutkową naturę.

Wprowadzenie

W opracowaniu podjęto tematykę bezrobocia, uwypuklając szczególnie jego konsekwencje społeczne. Celem opracowania jest zbadanie współzależności występujących pomiędzy istnieniem bezrobocia strukturalnego *sensu stricto* a jego skutkami społecznymi.

Na podstawie przedstawionych badań literaturowych można stwierdzić, iż bezrobocie jest przyczyną znacznych problemów społecznych, które z kolei po-

* Rafał Rybacki, Katedra Bankowości, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, e-mail: rafal.rybacki@ue.poznan.pl.

wodują utrwalanie pozostawania bez pracy osób tym stanem dotkniętych. Szczególnie negatywne skutki towarzyszą bezrobociu długotrwałemu, którego konsekwencją są różnorodne formy wykluczenia społecznego jednostek.

Kategorie aktywności zawodowej a bezrobocie

Określenie liczby bezrobotnych oraz stopy bezrobocia wymaga wprowadzenia ogólnych podziałów członków danego społeczeństwa w kategoriach rynku pracy. Pierwszym podziałem jest rozróżnienie między ludnością w wieku produkcyjnym a pozostałą. Granice ustawowe oraz zwyczajowo przyjęte ograniczają możliwość zatrudnienia ze względu na wiek potencjalnych pracowników zarówno od dołu – nie można bowiem zatrudniać nieletnich, jak i od góry – tu ograniczeniem jest najczęściej wiek emerytalny. W związku z tym bezrobotnymi mogą być tylko ludzie w wieku produkcyjnym.

Osoby w wieku produkcyjnym można dalej podzielić na bierne oraz aktywne zawodowo. Bierni zawodowo znajdują się poza rynkiem pracy ze względów obiektywnych (niezdolni do podjęcia pracy) oraz subiektywnych (brak akceptacji typowych dla danej gospodarki warunków zatrudnienia bądź brak chęci podjęcia pracy). Osoby takie nie stanowią zasobów siły roboczej w danym czasie. Wobec tego za zasoby siły roboczej można uznać ludność aktywną zawodowo.

Wśród osób aktywnych zawodowo wyróżnić można zatrudnionych oraz bezrobotnych. Zatrudnieni to osoby, które wykonują w danym czasie pracę najemną bądź pracują na własny rachunek. Bezrobotni natomiast to osoby w wieku produkcyjnym pozostające bez pracy mimo jej poszukiwania i gotowości jej podjęcia na typowych dla danej gospodarki warunkach¹. Stopa bezrobocia to odsetek pozostających bez pracy zasobów siły roboczej.

Mimo powszechnego przekonania o szkodliwości wysokiego bezrobocia dla sytuacji makroekonomicznej kraju, równie istotny jest wysoki udział osób biernych zawodowo. Osoby takie nie poszukują pracy nie tylko dlatego, że mają wystarczające środki finansowe, ale także dlatego, iż długotrwałe bezrobocie w różny sposób wykluczyło je z oficjalnego rynku pracy, uniemożliwiając prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie.

¹ W. Jarmołowicz, *Zatrudnienie i bezrobocie w gospodarce*, w: *Podstawy makroekonomii*, red. W. Jarmołowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010, s. 126.

Typy bezrobocia

Bezrobocie można traktować jako nadwyżkę siły roboczej (podaży pracy) nad oferowanymi miejscami pracy (popyt na pracę). W takim ujęciu nie uwzględnia się zdolności, wykształcenia, miejsca zamieszkania oraz wielu innych zmiennych dotyczących zarówno pracowników, jak i zatrudniających, traktując pracę jako jednorodne, doskonale mobilne dobro². Tak ujęte bezrobocie, zwane bezrobociem globalnym, zostało dogłębnie zbadane w literaturze przedmiotu³.

Aby rozpoznać zależności występujące pomiędzy bezrobociem a jego społeczno-gospodarczymi skutkami, warto przybliżyć kategorię bezrobocia strukturalnego. Bezrobocie to w skali makroekonomicznej ma charakter trwały, stanowiąc istotny problem społeczny.

Bezrobocie strukturalne występuje wtedy, gdy istnieją niedopasowania między strukturą podaży pracy (posiadane umiejętności, doświadczenie zawodowe, miejsce zamieszkania) a popytu na nią (rodzaje stanowisk, wymaganych umiejętności, umiejscowienie pracy). Niedopasowania te mogą mieć charakter przejściowy, wynikający z czasu potrzebnego na poszukiwanie odpowiednich ofert i selekcję kandydatów. Ten rodzaj bezrobocia strukturalnego nazywany jest bezrobociem frykcyjnym.

Drugim rodzajem bezrobocia strukturalnego jest bezrobocie strukturalne *sensu stricto*. W tym przypadku pomija się przejściowe niedopasowania na rynku pracy, uwzględniając natomiast trwale niedopasowania strukturalne po stronie popytu na pracę i podaży pracy. Mogą one mieć charakter zarówno geograficzny, jak i kwalifikacyjny. W ramach niedopasowań kwalifikacyjnych można wyróżnić niedopasowania zawodowe (bezrobotni posiadają inne umiejętności zawodowe od tych, na które jest zgłaszane zapotrzebowanie na rynku pracy) oraz kompetencyjne (bezrobotni mają zbyt wysokie lub zbyt niskie kompetencje – zarówno „twarde”, jak i „miękkie” – w zawodach, których wykonywanie zapewniłoby podjęcie pracy).

Bezrobocie strukturalne *sensu stricto* jest więc trwałe zarówno z makro-, jak i z mikroekonomicznego punktu widzenia, przy czym najtrudniejsze do zniwe-

² D. Kotlorz, A. Skórska, *Kształcenie zawodowe i kształcenie dorosłych jako determinanta zwiększenia zatrudnialności i zmniejszenia bezrobocia absolwentów*, w: *Współczesny rynek pracy. Wybrane problemy*, red. D. Kotlorz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2011, s. 33–53.

³ M. Ratajczak, *Współczesne teorie ekonomiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 26–117; R.E. Lucas, *Unemployment Policy*, „American Economic Review” 1978, vol. 68, no. 2, s. 353–357.

lowania są występujące niedopasowania kwalifikacyjne, ich usunięcie wymaga bowiem działań długoletnich, związanych ze zmianą zawodu przez osoby poszukujące pracy.

Rola zasiłków dla bezrobotnych

W większości krajów rozwiniętych funkcjonuje system społecznego wsparcia dla osób bezrobotnych w postaci zasiłków. Co do zasady wysokość zasiłku jest niższa od wcześniej otrzymywanych wynagrodzeń. Stosunek wysokości zasiłku do płacy nazywany jest stopą zastąpienia⁴.

Kwestia zasadności i wysokości przyznawanych zasiłków jest dyskusyjna. Jak wskazują badania, wysokość stopy bezrobocia w danym kraju jest wysoko i pozytywnie skorelowana z wysokością przyznawanych zasiłków⁵. Jest to zrozumiałe, biorąc pod uwagę fakt, iż w czasie otrzymywania zasiłku bezrobotny racjonalnie kalkuluje, porównując dostępne opcje. Podejmując pracę, zwiększy on dochód o różnicę pomiędzy wysokością zasiłku a proponowaną płacą, przeznaczając swój czas w wymiarze pełnego etatu. *De facto* więc z punktu widzenia bezrobotnego otrzymującego zasiłek zarobi on nadwyżkę płacy nad kwotą zasiłku, a nie całą płacę⁶. Podwyższenie zasiłków powoduje więc spadek w ten sposób kalkulowanego wynagrodzenia.

Wskazany mechanizm ma dalsze konsekwencje. Niepodejmowanie pracy przez bezrobotnych otrzymujących zasiłek powoduje dezaktualizację ich umiejętności, co przyczynia się do zwiększania bezrobocia strukturalnego *sensu stricto*. Ponadto, zbytnie obciążenie budżetu polityką państwa opiekuńczego jest niebezpieczne dla gospodarki danego kraju⁷.

Z drugiej strony należy podkreślić pozytywną rolę gospodarczą zasiłków dla bezrobotnych. Po pierwsze, przyczyniają się one do stabilizacji konsumpcji, osła-

⁴ A.W. Dilnot, C.N. Morris, *Private Cost and Benefits of Unemployment: Measuring Replacement Rates*, „Oxford Economic Papers” 1983, vol. 35, s. 321–340.

⁵ R. Lalive, *Unemployment Benefits, Unemployment Duration, and Post-Unemployment Jobs: A Regression Discontinuity Approach*, „American Economic Review” 2007, vol. 97, no. 2, s. 108–112; L. Calmfors, A. Johansson, *Unemployment Benefits, Contract Length and Nominal Wage Flexibility*, „Scandinavian Journal of Economics” 2004, vol. 106, no. 1, s. 23–44; W. Narendranathan, S. Nickell, J. Stern, *Unemployment Benefits Revised*, „Economic Journal” 1985, vol. 95, no. 378, s. 307–329.

⁶ J. Gazon, *Ani bezrobocie, ani opieka społeczna. Od wyboru etycznego do ekonomicznej realizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 26.

⁷ L. Ljungqvist, T.J. Sargent, *The European Unemployment Dilemma*, „Journal of Political Economy” 1998, vol. 106, no. 3, s. 514–550.

biając skutki wahań koniunktury gospodarczej. Po drugie, otrzymywanie zasiłku pozwala bezrobotnemu na dłuższe przeszukiwanie ofert pracy w celu znalezienia najbardziej odpowiedniej⁸. Dzięki temu nie tylko zarobki w danej gospodarce są relatywnie wyższe, ale również wyższa jest wydajność pracy dzięki lepszemu dopasowaniu kwalifikacji pracowników i specyfiki stanowisk.

Spoleczne aspekty bezrobocia

Występowanie bezrobocia strukturalnego prowadzi do niekorzystnych zjawisk społecznych zarówno w ujęciu zagregowanym, jak i z perspektywy społecznego funkcjonowania jednostki. Wśród społecznych skutków bezrobocia można wyodrębnić trzy grupy: pogorszenie relacji społecznych bezrobotnego wynikające z gorszego dobrostanu psychicznego, wykluczenie z rynku pracy oraz wykluczenie społeczne spowodowane biedą. Warto podkreślić, iż wymienione skutki są powiązane zwłaszcza z bezrobociem strukturalnym *sensu stricto*, ponieważ jego występowanie jest trudniejsze do zniwelowania od innych form bezrobocia i przez to ma tendencję do długotrwałego utrzymywania się.

Zgodnie z wynikami badań utrata pracy może prowadzić nie tylko do trudności finansowych, ale również do wyczerpania psychicznego, chorób oraz konfliktów rodzinnych⁹. Badania jednoznacznie potwierdzają obniżenie odczuwanej satysfakcji życiowej wśród jednostek, które straciły pracę, szczególnie na skutek zwolnień grupowych¹⁰.

Co więcej, według niektórych badaczy straty niepieniężne dla bezrobotnego są znacznie większe od utraty dochodu¹¹. Na straty niepieniężne składają się głównie: zatarcie więzi społecznych, zaniżona samoocena, zagubienie tożsamości społecznej jednostki. Wymienione czynniki spowodowane i nasilane poprzez niższy dobrostan psychiczny bezrobotnego prowadzą do trudności w znalezieniu

⁸ P. Kubiak, *Wpływ systemu zasiłkowego na postawy bezrobotnych*, w: *Współczesny rynek pracy...*

⁹ H.D. Carmichael, R.G. Downey, C.R. Wanberg, *Satisfaction at Last Job and Unemployment: A New Look*, „Journal of Organizational Behavior” 1999, vol. 20, no. 1, s. 121–131.

¹⁰ J.P. Haisken-DeNew, S.C. Kassenboehmer, *You're Fired! The Casual Negative Effect of Entry Unemployment on Life Satisfaction*, „Economic Journal” 2009, vol. 119, s. 48–462.

¹¹ L. Winkelmann, R. Winkelmann, *Why are the Unemployed So Unhappy? Evidence from Panel Data*, „Economica” 1998, vol. 65, no. 257, s. 1–15.

nowej pracy, co skutkuje trwaniem bezrobocia i pogłębianiem się jego negatywnych skutków¹².

Nie tylko wymienione skutki indywidualne bezrobocia prowadzą do utrwalania się negatywnej sytuacji bezrobotnego. Bezrobocie, szczególnie długotrwałe, może prowadzić do wykluczenia z rynku pracy. Wykluczenie to oznacza sytuację, w której nie jest zgłaszany popyt na pracę oferowaną przez bezrobotnego z pozaekonomicznych powodów lub oferowane warunki pracy są znacznie gorsze od rynkowych.

Zgodnie z wynikami badań zjawiska zachodzące na rynku pracy są uwarunkowane społecznie, to znaczy, są kształtowane poprzez normy społeczne¹³. Jednym z czynników wynikających z tych norm jest zjawisko napiętnowania (*scarring*). Napiętnowanie odnosi się do osób będących długotrwałe bezrobotnymi bądź do osób często tracących pracę. Jak twierdzą Wiji Arulampalam, Paul Greg oraz Mary Gregory, przerwy w zatrudnieniu wiążą się z długookresowym „piętnem” w postaci zwiększonej częstotliwości utraty pracy w przyszłości i niższych wynagrodzeń w kolejnych miejscach zatrudnienia¹⁴. Jako przyczyny tego zjawiska wskazuje się najczęściej deprecjację kapitału ludzkiego osoby trwale bezrobotnej, ocenę produktywności kandydatów do pracy poprzez analizę ich dotychczasowej kariery zawodowej oraz fakt, iż osoby bezrobotne częściej akceptują prace niewymagające kwalifikacji, w których występuje największa rotacja pracowników¹⁵.

Zjawisko wykluczenia z rynku pracy przedstawia rysunek 1. Pierwszym etapem wykluczenia z rynku pracy jest znalezienie się danej jednostki wśród osób bezrobotnych. W tym przypadku szybkie znalezienie pracy na podobnych warunkach płacowych i kompetencyjnych pozwala na uniknięcie wykluczenia. W przeciwnym razie kolejnym etapem jest przejście do grupy ludzi biernych zawodowo. Taka sytuacja może wynikać z istnienia opisanego powyżej zjawiska

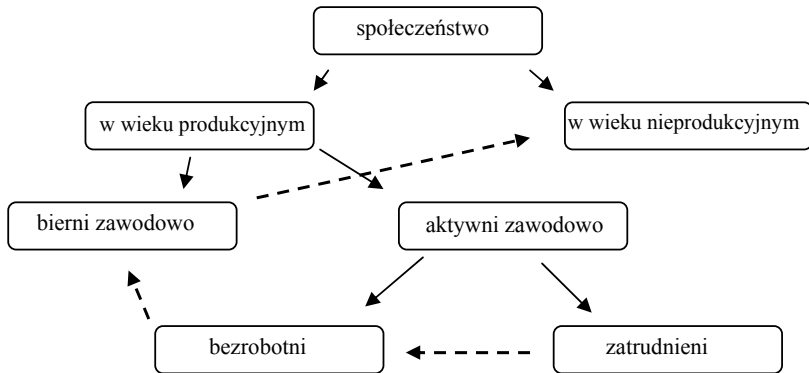
¹² W. Darity, A.H. Goldsmith, *Social Psychology, Unemployment and Macroeconomics*, „Journal of Economic Perspectives” 1996, vol. 10, no. 1, s. 121–140.

¹³ A.E. Clark, *Unemployment as a Social Norm: Psychological Evidence from Panel Data*, „Journal of Labor Economics” 2003, vol. 21, no. 2, s. 323–351; R. Lalive, A. Stutzer, *The Role of Social Work Norms in Job Searching and Subjective Well-Being*, „Journal of European Economic Association” 2004, vol. 2, no. 4, s. 696–719.

¹⁴ W. Arulampalam, P. Greg, M. Gregory, *Unemployment Scarring*, „Economic Journal” 2001, vol. 111, no. 475, s. F557–F584.

¹⁵ W. Arulampalam, A.L. Booth, M.P. Taylor, *Unemployment Persistence*, „Oxford Economic Papers” 2000, vol. 52, no. 1, s. 24–50.

napiętnowania, bowiem osoby podlegające takiej formie dyskryminacji na rynku pracy często są zniechęcane do podejmowania dalszych prób legalnego zatrudnienia, poszukując alternatywnych sposobów utrzymania. Długotrwałe występowanie tego stanu prowadzi w konsekwencji do przejścia do grupy osób w wieku nieprodukcyjnym, co wiąże się z całkowitą utratą szans na zatrudnienie dla osób długotrwałe bezrobotnych.

Rysunek 1. Wykluczenie z rynku pracy

Źródło: opracowanie własne.

Bezrobocie jest również jednym z czynników wykluczenia finansowego, głównie z powodu utraty źródła utrzymania. Długotrwała utrata dochodów prowadzi zaś do ubóstwa i w konsekwencji do wykluczenia społecznego. Wykluczenie społeczne jest kategorią najszerszą, obejmującą nie tylko kategorie ekonomiczne, ale również społeczne i polityczne funkcjonowanie jednostek.

Podsumowanie

Bezrobocie stanowi złożony problem ekonomiczno-społeczny. Jest to temat kontrowersyjny nie tylko ze względu na jego gospodarczy charakter oraz różne możliwości jego ekonomicznego interpretowania i oceniania.

Istotną kwestią wynikającą z istnienia bezrobocia jest również jego aspekt społeczny. Z jednej strony bowiem istnienie bezrobocia w gospodarce stanowi pewien zapas siły roboczej konieczny dla rozwoju istniejących i powstawania nowych przedsięwzięć gospodarczych, a także jest warunkiem utrzymania systemu motywacyjnego skłaniającego do wydajnej i konkurencyjnej pracy. Z drugiej

strony zaś bezrobocie, szczególnie w długotrwałej formie, prowadzi do wielu niekorzystnych zjawisk społecznych. Zjawiska te przekładają się następnie na gospodarkę, powodując erozję kapitału ludzkiego oraz niższy dobrobyt społeczny.

Bibliografia

- Arulampalam W., Booth A.L., Taylor M.P., *Unemployment Persistence*, „Oxford Economic Papers” 2000, vol. 52, no. 1.
- Arulampalam W., Greg P., Gregory M., *Unemployment Scarring*, „Economic Journal” 2001, vol. 111, no. 475.
- Calmfors L., Johansson A., *Unemployment Benefits, Contract Length and Nominal Wage Flexibility*, „Scandinavian Journal of Economics” 2004, vol. 106, no. 1.
- Carmichael H.D., Downey R.G., Wanberg C.R., *Satisfaction at Last Job and Unemployment: A New Look*, „Journal of Organizational Behavior” 1999, vol. 20, no. 1.
- Clark A.E., *Unemployment as a Social Norm: Psychological Evidence from Panel Data*, „Journal of Labor Economics” 2003, vol. 21, no. 2.
- Darity W., Goldsmith A.H., *Social Psychology, Unemployment and Macroeconomics*, „Journal of Economic Perspectives” 1996, vol. 10, no. 1.
- Dilnot A.W., Morris C.N., *Private Cost and Benefits of Unemployment: Measuring Replacement Rates*, „Oxford Economic Papers” 1983, vol. 35.
- Gazon J., *Ani bezrobocie, ani opieka społeczna. Od wyboru etycznego do ekonomicznej realizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Haisken-DeNew J.P., Kassenboehmer S.C., *You're Fired! The Casual Negative Effect of Entry Unemployment on Life Satisfaction*, „Economic Journal” 2009, vol. 119.
- Jarmołowicz W., *Zatrudnienie i bezrobocie w gospodarce*, w: *Podstawy makroekonomii*, red. W. Jarmołowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010.
- Kotlorz D., Skórska A., *Kształcenie zawodowe i kształcenie dorosłych jako determinanta zwiększenia zatrudnialności i zmniejszenia bezrobocia absolwentów*, w: *Współczesny rynek pracy. Wybrane problemy*, red. D. Kotlorz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2011.
- Kubiak P., *Wpływ systemu zasiłkowego na postawy bezrobotnych*, w: *Współczesny rynek pracy. Wybrane problemy*, red. D. Kotlorz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2011.
- Lalive R., 2007, *Unemployment Benefits, Unemployment Duration, and Post-Unemployment Jobs: A Regression Discontinuity Approach*, „American Economic Review” 2007, vol. 97, no. 2.

- Lalive R., Stutzer A., *The Role of Social Work Norms in Job Searching and Subjective Well-Being*, „Journal of European Economic Association” 2004, vol. 2, no. 4.
- Ljungqvist L., Sargent T.J., *The European Unemployment Dilemma*, „Journal of Political Economy” 1998, vol. 106, no. 3.
- Lucas R.E., *Unemployment Policy*, „American Economic Review” 1978, vol. 68, no. 2.
- Narendranathan W., Nickell S., Stern J., *Unemployment Benefits Revised*, „Economic Journal” 1985, vol. 95, no. 378.
- Ratajczak M., *Współczesne teorie ekonomiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012.
- Winkelmann L., Winkelmann R., *Why are the Unemployed So Unhappy? Evidence from Panel Data*, „Economica” 1998, vol. 65, no. 257.

**SOCIAL EFFECTS OF STRUCTURAL UNEMPLOYMENT
– AN ATTEMPT TO SYNTHESIS**

Keywords: unemployment, social exclusion, human capital, social capital

SUMMARY

The paper contains chosen social and economic aspects of unemployment. The aim of article is to investigate interdependences between structural unemployment and its social effects. To realize this goal, main terms of labor market and its typology was presented. This allowed for the analysis of chosen economic aspect of unemployment – unemployment benefits. This in turn enabled to analyze social aspects of unemployment, where based on literature research its multifaceted, cause and effect nature was presented.